

TIPOLOGIA FRAZEMELOR ADJECTIVALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Résumé : *L'étude met en évidence l'importance de l'adjectif sous l'aspect du figement dans le cadre des parties du discours et décrit les types structuraux d'expressions phraséologiques du déterminant nominal.*

Mots-clés: *adjectif, expressions phraséologiques du déterminant nominal, types structuraux*

După verb, adjectivul este clasa morfologică ce conține cele mai multe grupări frazeologice. Astfel, *Dicționarul de expresii și locuțiuni românești* (1997) consemnează peste 1000 de unități.

Pentru a evita ambiguitatea terminologică în denumirea tipurilor de grupări, trebuie făcută, de la început, distincția între: a) locuțiuni și frazeologisme; b) în cadrul celor din urmă, între expresiile idiomatice și cele frazeologice (cf. Colțun, 2000, p. 23,30).

Locuțiunile sunt grupări de cuvinte alcătuite dintr-un cuvânt noțional și altul (alte) nenotațional(e): *de frunte (frunțaș); de onoare (onorabil); de-a valma (învălmășit); de necrezut (incredibil)*... Sunt și locuțiuni în care există mai multe cuvinte noționale, dintre care, cuvântul centru, în relație cu modificatorul, aparține clasei morfologice în care se încadrează locuțiunea respectivă: *rău de gură, ieftin ca braga*...

Pe lângă aceste considerații structurale, locuțiunile se caracterizează prin faptul că, deși au sens propriu, elementele componente își păstrează în mare parte sensurile inițiale. De regulă, ele pot fi înlocuite printr-un singur cuvânt și pot fi încadrate la părțile de vorbire. Uneori se pot suda, formând cuvinte compuse: *cumsecade, cuminte*... (Colțun, 2000, p. 26, 27; cf. și Gross, 1996, p. 9-20; Scherf, 1997, p. 168-170).

Frazeologismele conțin în mod obligatoriu minimum două cuvinte noționale. Sensul de ansamblu al grupării nu este unul componential, ci presupune o restructurare semică. În cazul în care restructurarea semică presupune deturnarea semantică a tuturor componentelor, avem de-a face, în cadrul frazeologismelor, cu expresiile idiomatice: *cusut cu ață albă, cu găscă-n traistă*...

Locuțiunile adjectivale se manifestă prin două tipuri structurale: a) prepoziție + substantiv; b) adjectiv + alte părți de vorbire.

Primul tip folosește o gamă largă de prepoziții: *ca, cu, de, din, fără, în, la, pe*...: *ca din cutie, ca în palmă, ca un șap logodit*...; *cu credință, cu inimă, cu năbădăi, cu rușine, cu schepsis, cu temei*...; *de baștină, de cinste, de folos, de moarte, de nebiruit, de prestigiu, de treabă, de valoare*...; *din întâmplare, din oficiu, din topor; fără astâmpăr, fără de frică, fără pereche, fără șir, fără vină*...; *în neorânduială, în neștire, în răspăr; la cataramă, la modă, la toartă*...; *pe înțeles, pe merit*...; *peste mână, peste puțină*...

Multe dintre acestea, aparținând ca model arealului balcanic, sunt expresia unor structuri ancestrale, întâlnite și în albaneză: *cu cap* (alb. *me kokë*), *cu chef* (*me keif*), *cu inimă* (*me zemër*) (cf. Brâncuș, 1999, p. 44, 64); *fără credință* (*ajutor, capăt, cap, frâu, frică, inimă, mrgini, noroc, putere, rușine, știință, viață, vină*)... (Ibidem, p. 96).

Al doilea tip de locuțiuni are ca centru un adjectiv care se acordă în gen, număr și caz cu determinantul, iar ca modificador are altă parte de vorbire.

Cele mai frecvente tipuri sunt cele care prezintă structura sintactică a complementelor circumstanțiale de relație și de mod: *ales pe sprânceană, bun ca pâinea cea caldă; bun de clanță, bun de gură, bun de mână, bun la inimă, bun la suflet...; drept ca funia-n sac, drept ca șarpele-n traistă; gros ca pepenele, ieftin ca braga, rău de gură, rău de lucru, rău la suflet...; mic de stat; sărac cu duhul, slab de inimă, tare de cap, tare de vână, simplu ca bună ziua, limpede ca lumina zilei, rușinos ca o fată mare, zgârcit la vorbă* (DELR, 1997).

Pot exista însă și grupări cu alte structuri interne: *adus de spate, bătut de Dumnezeu, bun de pus la rană, bun de sămânță, demn de laudă, frumos de pică, ieșit din comun, mâncat de molii, mort de viu, muritor de foame, scos din cutie, scos din minți, trăsniț cu leuca, turtit de supărare...* (Ibidem).

Alte locuțiuni au sens superlativ și se constituie ca un procedeu afectiv de manifestare a acestei categorii gramaticale: *acru țigii, alb colilie, beat mort, gol pușcă, gras cobză, gras pepene, iute foc, negru corb, plin ochi, prost tufă, sărac lipit, sărac pistoș, singur cuc, ud leoarcă...* (Ibidem).

Uneori, locuțiunile adjectivale sunt compuse dintr-un număr mai mare de cuvinte noționale, apropiindu-se foarte mult de expresiile frazeologice: *bun de pus la rană, coborât cu hârțobul din cer, cunoscut ca un cal breaz, cusut cu ață albă, lung ca o zi de post, sărac ca șoarecele din biserică, trecut prin ciur și prin dârmon...*

Sunt și locuțiuni în care adjectivul are recțiune de dativ: *dat dracului, dat naibii, lipit pământului...* sau care activează o relație de coordonare: *sărac și curat, tare și mare...*

Expresiile frazeologice sunt cele care păstrează o parte din sensul componențial al cuvintelor ce le alcătuiesc: *ca fulgul pe apă, ca musca-n lapte, ca o găină plouată, ca un motan plouat, cât apuci între degete, cât negru sub unghie, cât o zi de post, cu cașul la gură, în toată puterea cuvântului...* (pentru corespondența cu albaneza, cf. Brâncuș, 1999, p. 44, 90: *cu capul pe umeri, cu capul tare, fără cap și coadă, cu stea în frunte...*).

Expresiile idiomatice dezvoltă un alt sens decât cel al cuvintelor din structură. Asocierea lor presupune o re/destructurare semică: *c-o falcă-n cer și cu una-n pământ; cu coada-ntrre picioare, cu fundu-n două lunturi, cu genunchii la gură...*

După cum se observă, deși restrânsă cantitativ, implicând o sferă relativ mică de relații sintactice, frazarea adjectivală dezvoltă foarte multe nuanțări semantice expresive (afective): peiorative (*ca un motan plouat, cu coada-ntrre picioare...*); negative sau diminutive (*nici cât negru sub unghie, cât apuci între degete, cât un fir de mac...*); hiperbolice (*dunăre de mâniaș, trăsniț cu leuca, turtit de supărare...*), superlative (*iute foc, prost tufă, îndrăgostit lulea, gol pușcă...*).

Prin diversitatea semantică a expresiilor frazeologice și a celor idiomatice, adjectivul se aseamănă cu adverbul, lucru de înțeles, din moment ce ambele se află într-un paralelism, ca determinante fundamentale în grupul nominal, respectiv verbal.

Bibliografie :

- BRÂNCUȘ, 1999 – Gr. Brâncuș, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, București, Institutul Român de Tracologie;
COLȚUN, 2000 – Gh. Colțun, *Frazeologia limbii române*, Iași, Editura Arc;
DELR, 1997 – *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, Iași, Editura Mydo Center;
GROSS, 1996 – G. Gross, *Les expressions figées en français*. Paris, Ophrys;
SCHERF, 1997 – I. Scherf, *Unitatea frazeologică – probleme de delimitare*, în *Limbaje și comunicare, II*, Iași, Institutul European.